

*És most jöjjenek a...**Önéletrajzi esszé-vallomás*

*Ne taposatok rajta nagyon,
Ne tiporjatok rajta nagyon...*

(Ady)

salódásainkról nem szívesen beszélünk. Már csak azért sem, mert a csalódás igen közeli rokonságban van a tévedéssel. Az ember pedig szeretné tévedhetetlenek tudni magát, olyannak, akit ha nem is mindig a tapasztalata, a tudása, mert az igen korlátozott és véges, de legalábbis egészségesnek hitt ösztöne a helyes útra vezet.

A *Hitel* körkérdésében a rendszerváltozás megítéléséről van szó. Olyannak képzeltem-e ezt a változást, mint ahogy megtörtént és végbement. Rendszerváltozás? Sokan megkérdőjelezzik. Tán okkal. Azt azonban nem lehet tagadni, hogy valami azért mégiscsak történt az elmúlt tizenöt évben, vagy még távolabbra tekintve, sok minden változott az elmúlt ötven esztendőben. A válasz – nem lévén szociológus és semmilyen társadalomvizsgálattal foglalkozó tudomány művelője – csakis vallomás lehet, legjobb esetben is esszé-vallomás. Még pontosabban *önéletrajzi esszé-vallomás*.

A „történelem” álarcában tetszelgő abszurd világ hamar lebontotta azt a védőfalat, amelyet a család épített körém. Már a kamasznak is magának kellett döntenie, nem volt kitérő. A szabad választás felelősségét és megtisztelő „méltóságát” – ami egyéni életemet illeti – egész ifjúkoromban éreztem, olykor talán szenvedtem is miatta. Természetesen nem külső, fizikai szenvedésre gondolok, hanem belső gyötrelmekre, lélekdedző, léleknevelő belső harcokra. A lelkiismeret meg-megújuló próbáira.

1956 októbere, novembere hatalmas szökőárként zúdult ránk, és átmosta az országot. Tisztázta a frontokat, mindent lezárt és értelmezett. Tudatos létemet ettől a dátumtól számítom.

A forradalom vérbefojtása számomra nem azt jelentette, hogy végleg, legalábbis egy évszázadra eldőlt hovatarozásunk, hogy a megdönthetetlen (legalábbis annak látszó) keleti despotizmus ellen nincs értelme lázadoznunk, mert azzal csak vérveszteségünket növeljük. Sokan gondolták, hogy hosszú távú túlélésre kell berendezkednünk, s megadni a császárnak, ami a császáré, mert mást nem tehetünk. A nemzet csak így élheti túl a diktatúrát, őrizheti meg magát a jövőnek. Ezt a túlélési stratégiát legvilágosabban a simulékony Szekfű Gyula fejtette ki még

annak idején a második világháborút követő években (*Forradalom után* [1947]), miszerint a magyarság számára nincs más lehetőség, mint „a Szovjetunió béke-rendszerébe való beleilleszkedés”. A bukás kábulatában az írók, a szellem emberei közül többen is elfogadták – némi erkölcs diktálta módosítással – ezt a helyzetértékelést és az ebből következő magatartásformát. Még azok is, akik korábban mindenhez alkalmazkodó amőbatermészete miatt bírálták Szekfűt. Elfogadták saját „zsigeri” tiltakozásuk ellenére, és nem holmi opportunizmusból (természetesen ilyenek is akadtak bőven), hanem a nemzetföltés önmegtartózkodó aszkézisével.

Az „aszkezisből” áradó pesszimizmus azonban lényegileg az elnyomó rendszert erősítette, s ezzel együtt – szándéka és indíttatása ellenére – még az elnyomó apparátus kezére is játszott. Mindent megtett annak érdekében, hogy a nemzetmentő „aszkeziszt” az „opportunizmussal” egybemossa, s így diszkreditálja. Változván az idők, ez az ideológiai manipuláció szülte s szüli napjainkban is azokat a „társadalmi megbékélést szorgalmazó” kijelentéseket, hogy „nem vethetünk semmit egymás szemére”, „mindannyian sárosak lettünk”, „mindannyian támogattuk a bolsevik rendszert”. Egyikük azzal, hogy dicsőítő panegirikuszokkal rukkolt elő, másikkal viszont azzal, hogy bizonyos reális (mondhatnám, szekfűi) megfontolások alapján (a megjelenés érdekében) hozzájárult művei megcsonkításához. (És ezzel a *bazug konszolidáció* illúzióját hitelesítették.)

A tabló nem teljes, a kép sokkal bonyolultabb, a háttérben ott láthatjuk a szótlan tömeget, azokat, akik nem akarták és akik még artikulálni sem tudták véleményüket és érdekeiket.

De akadtak olyanok is, akiket – az ötvenhatos sokk múltán – nem gyűrte maga alá a kétségbeesés, akik számára ötvenhat eseményei azt bizonyították, hogy a magyarság gerince nem roppant meg, a magyarság a megtörettetés után (amit a második világháború, az azt követő második Trianon és a tizenkilencet majmoló Rákosi-diktatúra képviselt) talpra tudott állni, ki tudta egyenesíteni derekát, erkölcsi tartalékaiból futotta egy reménytelen, hősi gesztusra. Ezt a fiatalabb generációt, valószínűleg annak is csak töredékét, nyilván nem erkölcsi többlete, magasrendű tisztánlátása vagy éppen bölcsessége segítette abban, hogy ki tudott szabadulni a pesszimizmus béklyóiból, hanem pusztán – meglehetősen indokolatlan és oktalan – életkorából eredeztethető *biológiai optimizmusa*.

Önéletrajzi esszé-vallomást írok, s el kell ismernem, magamat is ezek közé az „action gratuite” optimisták közé sorolom. (Feltételezem ugyanis, hogy ez a „halmaz” nem csupán egy elemből áll.) Számomra (értsd: számunkra, a halmaz elemeinek) 1956 annak az erőnek a megjelenése volt, amely rejtve és időnként felszínre törve egy-egy jelenségben, történelmi eseményben megmutatta magát, és minden állítólagos „zsákutcánk” ellenére megtartott bennünket. Emléke, példája azt a meggyőződést nevelte fel bennem, hogy ezt a ránk telepedett (ránk telepített – hogy kik által, most szinte mellékes) rendszert is legyűrjük, ennek pusztulnia kell, sőt pusztulni is fog. Ebben hittem, erről meg voltam győződve, bizonyos voltam benne még akkor is, ha ezt a változást én magam esetleg nem is érhetem meg. Az előzőkben jellemzett aszkézissel rokon, de attól lényegesen különböző,

mert a kétségbeeséssel határos optimista aszkézissel készültem erre a talán soha be nem következő, de filozófiailag is megalapozott változásra.

Arisztotelész maga jött a segítségemre. Valahol azt olvastam tőle, hogy az emberek olyan mértékben részesednek a halhatatlan isteniből (azaz a *létből*, a *létezésből*), amilyen mértékben részesei az *igazságnak*. 1956 leverésében, a véres megtorlásokban az igazságnak még az árnyékát sem tudtam (és akartam) felfedezni, és az Arisztotelészről kölcsönvett tételeim szerint, amely ilyen mértékben nélkülözötte az igazságot, az a lényegét tekintve nem is létezett. Azt nemcsak elutasítani, de még megvetni sem volt érdemes. Ebben az abszolút negatív, nemlétező világban posvány iszapját szopva éldegéltünk évtizedeken át. A magyar történelem legsötétebb korszaka köszöntött ránk, amelyhez foghatót, pusztítóbbat aligha találhatunk. Az 1848–49-es leverett forradalmat követő 18 év a kádári „konszolidáció” harmincegy-néhány évéhez képest – leszámítva Haynau „igazságtételét” – történelmünk üde foltja. A kádári időszakban az erkölcsök olyan romlásának lehettünk tanúi, átélői és áldozatai, amely példátlan.

Nemcsak az erkölcsök romlottak meg, hanem – ahogy valamikor írtam – az erkölcsképző szervek pusztultak el. A nagy vérvesztéséget túl lehet élni, de ha a vérképző szervek nem működnek, az a halált jelenti. Nem sokat tévednek azok, akik Kádár Jánost a XX. század legzseniálisabb, legsikeresebb magyar politikusának tekintik. Nyilván az ösztöneibe volt írva, hogyan kell, milyen technikával lehet erkölcsileg korrumpálni az egész magyar társadalmat. Ennek a gyalázatos folyamatnak volt zseniális bajnoka. Közben azt is igyekezett elhíttetni – s hívei ezt szívesen hangoztatják –, hogy mindenki, aki itt élt, tagja és aktív részese volt ennek a több évtizeden keresztül működtetett bűnszövetkezetnek.

Sok más mellett olyan besúgóhálózatot épített ki, amely messze túlszárnyalta az I. Ferenc korában működtetett szervezetet, s a legbizalmasabb baráti társaságok tagjait is rá tudta venni – gyakran minden fizikai erőszak alkalmazása nélkül –, hogy részt vállaljanak a „szerv” munkájában. Csak példaként említem meg, hogy annak idején, 1958–59-ben egy baráti kör rendszeresen összejött Andorka Rudolf lakásán, ahol – úgy hittük – a hivatalos államvédelmi szervektől távol bizalmasan megbeszélhetjük az ország sorsát, esetenként a napi politika eseményeit. Ebből a meghitt baráti társaságból a Történelmi Hivaltól megkapott iratok tanúsága szerint „Árulók” és „Acél Gábor” fedőnéven ketten is küldték rendszeresen jelentéseiket. Azt már szinte természetesnek is lehet tekinteni, hogy leveleimet egészen 1989-ig rendszeresen elfogták, s a „szerv” a megfelelő helyre jelentéseket küldött róluk.

Így éltem (éltünk) ebben a nemlétező országban. És úgy hittem, úgy képzeltem, hogy ennek a rendszernek feneketlen aljasságával, erkölcsromboló és erkölcsöt megvető lényegével mindenki tisztában van, s mélységesen elítéli. Vagy csak azért nem ítéli el, mert esetleg nem tud róla.

Az előbb említett fedőnevű jelentésírók és a „Nagy Márton”, valamint „Somogy-28” fedőnevű munkatársak jelentéseiből látom, hogy ők (azaz a „szerv”) pontosan tudták, ki vagyok, mit gondolok róluk, s mi az, amit olykor rejtjelezve

(ők nagyon jól ismerték a „kulcsot”) meg is írok. Ismertek engem, én ismertem őket, ha ezekről a fedőnév mögé bújtattot (kilétüket – egy kivételével – ma is csak sejtem) buzgó jelentésírókról csak regélni hallottam.

Így éltem ebben a nemlétező országban, és a történelem, a *magistra vitae*, az élet tanítómestere – ahogy valamikor írtam – senkinek sem fogta meg a kezét, a hályogot sem húzta le a szemekről, nem gyújtott világot. Hagyta, hogy mindenki játssza el a maga választotta szerepet, amely olykor bohózatnak sikeredett, máskor tragédiába fulladt. Én jó tanítványként nem nyerni, csupán odafigyelni akartam.

És vártam. Reménykedtem. Bízam, hittem az igazság hatalmában. És közben éreztem, hogy körülöttem (körülöttünk?) egyre ritkább a levegő, elfogy az „éleny”, az oxigén. Ekkor kezdtem el az adatokat gyűjteni, majd írni szociográfiámat a *Magyarország felfedezése* sorozat számára a XX. századi ki- és betelepítések-ről, a bukovinai székelyek befogadásáról, a svábok háború utáni elűzéséről, a felvidéki magyarság jogfosztottságáról, a középbirtokos parasztság megtörettetéséről, a kulácpolitikáról, a brutális szövetkezesítésről, arról az erkölcsi káoszról, amely végül 1956-hoz, majd azt követően a nemzeti öntudat megrokkanásához vezetett.

Hogy mit vártam és miben reménykedtem? Végső soron abban – és ezt próbáltam megfogalmazni, körülírni, sugallni minden munkámban, mondhatnám, minden életmegnyilvánulásommal –, hogy még egy halálba hajszolt, az élet szentségét megtagadó társadalom is megtalálhatja önmagát, ha felismeri, hogy milyen csapdába ejtették, hogy becsapják. Unos-untalan gazdasági és pénzügyi válságról beszéltek, mintha az volna nyomorúságunk, rossz közérzetünk, legendás pesszimizmusunk igazi oka. Holott ez csak álarc volt, a demagógia spanyolfala, amely mögött közben milliárdos vagyonok keletkeztek és cseréltek gazdát. Mindennek gyökere, ősoka, a kádári rendszer igazi öröksége, a mindent elpusztító és felémészítő erkölcsi válság volt és maradt mind a mai napig. Amely, sok más mellett, természetesnek tekinti a szemérmetlen szabadrablást, az „emberiségben” gondolkodik, s egy vállrándítással intézi el, hogy minden évben egy kisváros tűnik el a magyar népesedési térképről.

Rá kell végre döbbernünk, hogy halálra ítélt országban élünk, és ha nem változunk meg, ha nem építünk fel egy új, erkölcsi alapokon nyugvó eszmei Magyarországot, akkor további történelmünk reménytelen halotti szertartás.

Az *értelmiség árulásáról* mostanában soknál is többet beszéltek, többnyire felelőtlenül és legtöbbször csak azért, hogy tulajdon árulásukról eltereljék a figyelmet. (A félreértések elkerülésére az „értelmiség” az én szóhasználatomban nem csupán vagy szinte egyáltalán nem a „politikus” szinonimája.) A vádak – magamat is értelmiséginek tekintvén – minden alkalommal, személy szerint mint méltatlan és igaztalan vádat, visszautasítottam. Most azonban – tizenöt évvel a rendszerváltozás után – némi lelkiismeret-furdalással gondolok és idézem fel (vagy vissza) azokat a hiteket, vágyakat, a magammal szemben támasztott „elvárásokat”, amelyeket nemcsak elgondoltam, és a szerint igyekeztem élni, hanem magára a társadalomra is (követelményként) rávetítettem. Abban a szent meggyőződésben, hogy a szó, a tapasztalás, az igazság felismerése olyan erő, amely magát a valóságot is képes

megváltoztatni. Ma már büntudattal ismerem be tévedésemet: *túlbecsültem* a szavak, helyesebben *az igazság kimondásának erejét*.

Ebből egyenesen következik, hogy *az igazság kimondásának szabadságát* abszolút értéknek tekintettem. Nincs olyan magas ár – hittem –, amelyet ez ne érne meg, amit sokallnék érte. Ad absurdum: ez talán még az életnél is fontosabb. Úgy éreztem, ennek megszerzésével számomra – kis túlzással – szinte befejeződött a rendszerváltozás. Ennél többet nem kívánhatok és nem is kívánok – hittem akkor, s hittem el magammal hosszú ideig. Egyébként ennek az elkötelező meggyőződésnek a jegyében vállaltam el – súlyos keresztként, ami elől kitérnem csak saját hitem megtagadásával lehetett volna – egy politikai napilap, az *Új Magyarország* főszerkesztői tisztét.

A várt hatás persze elmaradt, s a lelkiismeret időleges megnyugvását fokozott gyötrődés követte. Nem arról akarok írni (bár tudom, ez egyik cínnel szennyezett aranybányája közéletünknek), hogy a jelképnek is tekinthető *Új Magyarország* miért nem teljesíthette be neki szánt hivatását, miért nem kerülhetett azok kezébe, akiknek szántuk, s mindazok kezébe, akiknek olvasniuk kellett volna. Ez azonban kívül esik az önéletrajzi vallomás határain. Inkább azt szeretném feszegetni, hogy a széles társadalomban, egyáltalán az emberekben valóban megvolt-e az az általam, az „értelmiségi” által abszolútnak tekintett igény a gondolat, a gondolkodás szabadságára, az igazság kimondására. Kínozta, gyötörte-e őket annak hiánya. Felismerhették-e annak jelentőségét, és érezhették-e annak kínzó hiányát.

Ez a hiányérzet – ma már úgy látom – mindent meghatározó intenzitással csak bennünk munkált. Azokban, akik (talán utolsó mentsvárként) hittek a kimondott szavak mindenhatóságában. Azokban a szavakban, amelyeket ők vagy mi mondtunk ki. Mi és én, azok akik – hadd ismételjem meg magamat – *az igazság kimondásának szabadságát* abszolút értéknek tekintették. Önhittén és önző módon. Tiszteletre méltó önhittséggel és olykor önfeláldozó önzéssel. Mert – maradjunk csak az önéletrajzi vallomás keréknymódban – nem gondoltam, nem hittem, nem tudtam róla, amit később meg kellett tapasztalnom, hogy sokan úgy érezték (és joggal), hogy a kádári, lány diktatúra posványos iszapjában az igazság kimondásának (ennek az erkölcsi parancsnak) – profánul hangzik, de – egy-egy pohár sör mellett, baráti beszélgetésben is meg lehet felelni.

Értelmiségi vétek volt – ha nem is árulás – a szavak, *az igazság kimondásának túlértékelése*. Ha nekem, az értelmiséginek ez a szabadság – a kimondás, az igazság (legalábbis a vélt igazság) örömteli megfogalmazásának szabadsága – sokat, majdnem mindent jelentett, nekik, sok százezernek (ha nem több milliónak) jóval kevesebbet, úgyszólván semmit. Hisz evvel a tiltott szabadsággal a rendszerváltozás előtt is éltek. Ha ez volt a legtöbb, amit a rendszerváltozás hozott, amit a rendszerváltozástól kaptak, akkor ők joggal érezhették, hogy nem kaptak semmit, hogy őket, magyarán szólva, kisémmizték. Áldozatot kellett vállalniuk – mert a rendszerváltozás a többségtől áldozatot követelt – a semmiért. Akár akarták, akár nem, erre kényszerítették. Gyalogjáró megfogalmazásban: én, az értelmiségi, az „áldozatok”, jobban mondván a veszteségek ellentételezésére (hogy például újabban szinte csak filléreket kapok egy-egy köny-

vem megjelenéséért, hogy az irodalom és az „íróság” az értékvesztés káoszában társadalmi presztízsét is elvesztette, hogy a társadalom perifériájára szorult stb.), mondhatnám, cserében megkaptam az annyira óhajtott igazmondás szabadságát. Hogy ez önmagában mennyire érték, hogy a körülmények, az ellentendenciák hogyan értékelhetőek el, hatását hogyan semlegesíthetik és semlegesítik is, ez csak később derült ki. Az első időben vagy az első idő előtt ez mégiscsak erkölcsös, pozitív és – semmiképpen sem anyagi értelemben – hasznos cserének látszott. A többiek azonban, akik az előbb említett módon esetleg eddig is gyakorolták az „igazmondást”, okkal érezhették magukat becsapottnak, hisz a rendszerváltozással megingott a létbiztonság, szembe kellett nézniük a munkanélküliség rémével, s kárpoztulásul semmit sem kaptak. Kiszúrták szemüket a híd alatt alvás szabadságával, azzal, hogy, ha épen úgy tetszik, akár Bécsben, a Kertnerstrassen is nyithatnak kávéházat.

Nem a vád és számonkérés, hanem a lelkiismeret-furdalás vezeti gondolataimat, mikor ezeket írom. Nyilván nem ezt vártam, nem ezt reméltem, mikor például azon a számomra emlékezetes, a sajtó elől hermetikusan elzárt, 1986-os írószövetségi közgyűlésen arról beszéltem, hogy „beteg az ország, gyógyítani kell... Az első és legfontosabb, hogy higgyünk a gyógyulás lehetőségében.... Újra fel kell építenünk az országot, s ha ki akarunk lépni mostani konszolidált – sokszor már úgy látom – vidám haldoklásunkból, új értékrendet kell kialakítanunk...”

„Nyílt egyenes beszédre van szükségünk – mondtam akkor. – Hogy amit az elmúlt évtizedek a lelkekben leromboltak, újjáépítsük.” Akkor azt hittem, hogy nemcsak én állok „megrettenve és belesápadva a statisztikákból kirajzolódó országos pusztulás képe” előtt, s ha elérkezik az idők teljessége, amelynek eljövételében sosem kételkedtem, ebben az új honalapításban minden osztály, rend, csoport egyforma intenzitással részt kér és vállal, s bűnbakkeresés helyett építkezni fog. Ma már ezt persze úgy fogalmaznám, hogy milliárdos vagyonok összeügyeskedése és mások kisémmizése helyett az ország, a közösség – hogy ne mondjam – a nemzet felemelkedésén fog munkálkodni.

Az akkor jelenlevő magas rangú pártküldöttek olyan ellenérzéssel fogadták helyzetjelentésemet és programomat, hogy azt még az igazság hitelesítő pecsétjének is tekinthettem, s ez még azt a naivitást is feledtette, amelyet mint kinőtt ruhát azóta sem tudtam levetni: a reményt, a „lehetetlenbe” vetett hitet.

Ettől a hittől és megtartó reménytől teljesen idegen volt mások, pontosabban az ártatlanok, az áldozatok kisémmizése. És mégis megtörtént. Szellemi közreműködésünkkel? Jóhiszemű tévedésemmel? Eszközzé váltam volna mások árulásában? Hogy ezeket az önkínzó szavakat milyen – esetenként talán „törvényes”, de erkölcstelen – machinációk, mesterkedések, vagyonból való kiforgatásokat vagy éppen bámulatos vagyongyarapodások váltották ki, floridai nyaralók vagy a nyomasztó nyomor továbbélése – jól tudjuk.

Semmiképpen sem ezt vártam, s ezen a szinten a rendszerváltozást vagy egyszerűen a mögöttünk hagyott tizenöt évet végzetes erkölcsi vereségnek tudom elkönyvelni.

Az eredendő bűn: túlságosan hittem (hittünk, mert hiszem, hogy ebben sem vagyok egyedül) az igazság kimondásának gyógyító hatásában. Egyszerűsítve: a szavak

erejében. (Mások visszaéltek ezzel? Kijátszottak bennünket? – Védekezésnek talán ez sem utolsó.)

A másik vétek ennek épp az ellenkezője. Nem tudtuk felmérni, hogy a szavaknak milyen mágikus ereje van. Hogy a kimondott, a sokszor ismételt szó maga alá képes gyűrni magát a valóságot is. Az érzékelést, a tapasztalást is rabszíjra fűzi, ha nem jön segítségére az ész, a ráció, a gondolkozás vagy éppen a génekbe, a zsigerekbe szorított irracionális élni akarás. És ez már majdnem politika. Kudarcbevalló politizálás. Sajnos, ennek rendszerét és működését is csak vastag és durva, vázlatzerű, szálkás vonalakkal tudom felvázolni.

Annak idején, a rendszerváltozásként megjelölt 1989–90 előtt, mondjuk a már előbb is emlegetett 1986-ban el nem tudtam volna képzelni, hogy leszámítva a párt vezető tisztségviselőit, a KISZ haszonélvezőit, a pártból élők és azon élők csoportját, az önkéntes besúgókat, a szovjetek hazai ügynökeit, τους προδότες της πατρίδος, mindazokat (igyekszem finoman fogalmazni), akiknek a hazánál mindig fontosabb volt a „létező szocializmus”, ismétlem, el nem tudtam volna képzelni, hogy ezeket leszámítva Magyarország lakóinak többsége visszakívánja, visszazavazza a letűnt rendszer képviselőit.

És ez is megtörtént. A többség – szegényemre, szegényünkre – visszahozta őket. Leszámítva a leszámítandókat, támogatóik jobbára azok közül kerültek ki, akiket előbb a kisemmizettek, a pórul jártak, a mindenkori vesztesek közé soroltam. Akik ugyan korábban, a „létező szocializmus” idején sem tartoztak a kedvezményezettek közé, a nagy egyenlőség korszakában őket legfeljebb szóban sorolták az „egyenlőbbek” közé. A rendszerváltozástól az elvont, semmit sem jelentő „szabadságon” kívül semmi más többletet nem kaptak, és a veszteségből, a biztonsághiányból nekik is annyi jutott, mint mondjuk az értelmiségnek. Semmivel sem vesztek többet.

Vagy talán mégis?

A szavak tovább élnek és hatnak, a szavaknak mágikus erejük van. Még akkor is vagy akkor még inkább, ha kicsúszik, elorvad, ködbe vész mögülük a valóság, ha a múlt fátyla átfesti, ha az emlékezet kilúgozza belőlük a fájó valóságot, és marad a mákony, az andalító hazugság. Ki ne emlékeznék arra, hogy „minden hatalom a dolgozó népé”, s ki ne tudta volna, hogy valójában kinek a kezében van a hatalom, s az kinek vagy kiknek az érdekeit szolgálja. Erről Dosztojevszkij jut eszembe. Még 1949-ben másoltam ki a *Megmételeyezettek*ből (Беси – fordította Szabó Endre) Sigalyevnek, „az emberszeretet fanatikusának”, az egyenlőség kitalálójának elméletét: „A rabok kötelesek mind egyenlők lenni: despotizmus nélkül nem volt még sem szabadság, sem egyenlőség, de a csordában egyenlőségnek kell lennie. Ez a sigalyevi tan.” Nálunk az elmúlt ötven évben a despotizmusról kevés szó esett, az egyenlőségről annál több. Azt azonban meg kell adni, hogy akkoriiban az „egyenlőbbek” nem kérkedtek milliókat érő karójukkal, de még luxus dácsájukat is inkább titkolták. Bizonyára nagyon kevesen tekintették magukat „éhes proletárnak”, de arra a „senkik” is igényt tarthattak, hogy „holnap” már „minden” lesznek, s majd valamikor, a megígért „végső harc” után elkövetkezik a...

És itt brosrák, szónoklatok, röpcédulák örökké szajkózott szövegeit idézhetném, szavakat, szavak garmadáját, amelyek átittatták napjainkat, beleivódtak sejteinkbe, amelyeket elfelejteni nem lehet, s amelyek követelőznek, lázítanak, illúziókat ringatnak, és mesét sugallnak a kettőhúszas parasztkolbászról, a mindenkinek igénye szerint stb. stb. A szavak túlélnek a bukott politikusokat, kilépve a megsárgult újságdalokról, beépülnek az agysejtekbe, mitológivá nemesednek, és akik erről nem vesznek tudomást, azok...

Azok a velünk történelemből vajmi keveset értenek. Igen, igen, mert az is jelentett valamit, még akkor is, ha tudták, hogy az egész hazugság, de sokaknak mégis jó volt hallani, hogy az ő kezükben van minden hatalom, hogy nincsenek „urak”, hogy „megszűnt a kizsákmányolás”, hogy „holnapra megforgatjuk az egész világot”. Üres szavak, hazug szavak, de mégis elhangzottak napról napra, sőt napjában többször. Maga a hangsor, maga a pusztaszó mégiscsak adott valami öntudatot, mímelte a megbecsülést. Visszatekintve, egyre többnek látom, innen, ahol mindig csak pénzről, a pénz hiányáról, a munka hiányáról esik szó, és akiket eddig a „minden” várományosának mondtak, azok ebben a világban valóban senkik. Igaz, akkor is azok voltak, csakhogy a demagógia vigasztalásága is több, mint a részvétlenség, a tehetetlenség vagy a tanácstalanság süket csendje. Akkor legalább mondtak valamit. Hát igen, ennek a mondásnak a veszteseik ők, a nagy vesztesek, a társadalmi öntudatuktól megfosztott megalázottak és megnyomorítottak milliói, akiknek magatartását nem értjük, akiknek veszteségét, illúzióvesztését igen nehéz felfogni.

Ez az értetlenség volt (volt?) az értelmiség második eredendő bűne. A rendszer látszólag, szervezetenként összeomlott, de a lelkekben a becsapott vágy tovább munkált. Függetlenül a valóságtól, szinte a valóság fölött. Mi pedig (én és az értelmiség) lebecsültük ezt az erőt, nem hittünk a szavak mágikus erejében. Hogy ennek a hamis mágiának a megteremtésében és továbbéltetésében a médiának kitüntetett szerep jutott, nem vonom kétségbe. Hogy a mágia politikai feltöltésében a média milyen (szánalmasan szomorú?) szerepet vállalt, nem firtatom. De hogy hatása nem segítette, sőt akadályozta azokat a valódi változásokat, amelyben annyian hittünk, hazát, nemzetet, sőt Európát féltő szeretettel vártunk, az bizonyos.

Az önéletrajzi esszé-vallomás eddig tart. És most jöjjenek a ...

De vajon kik jöjjenek...? Kik jöhetnek? Talán a... (borzongva, megtiporva és félelemmel írom le), jöjjenek... talán a győztesek... ❖